

системі бюджетно-податкового регулювання. Проте, загальною рисою механізмів вилучення державою ренти є те, що в основу закладаються способи виділення її абсолютної та диференційної складової.

Держава, яка, здебільшого, є власником факторів виробництва природного походження, володіючи при цьому податковим суверенітетом, може застосовувати будь-які комбінації наявних у її розпорядженні фіскальних інструментів щодо вилучення та перерозподілу природно-ресурсної ренти.

Методологічні засади щодо розробки таких інструментів зазвичай ґрунтуються на теорії ренти та рентних відносин, яка висвітлює концептуальні положення, на основі яких будуються відносини між власником певного фактора виробництва та його користувачем. Рента, що виникає саме внаслідок цих відносин, є однією із кількісних характеристик їх інтенсивності та продуктивності. У контексті викладеного актуальності набуває розв'язання завдання щодо оптимального розподілу такої ренти між власником фактора виробництва та його користувачем, який стимулював би пропозицію та попит на певний фактор виробництва, зокрема природного походження.

Таким чином, однією із основних теоретичних проблем, розв'язання якої залишається актуальним і має виключно практичне значення для будь-якої економічної системи, є економічно обґрунтоване виділення рентної складової із доходу, що утворюється внаслідок використання фактора виробництва із наступним вилученням належної державі частки ренти та її перерозподілом у системі бюджетно-податкового регулювання.

Друга проблема, що є похідною від першої, полягає у забезпеченні оптимальної для суспільства пропорції розподілу та перерозподілу рентних платежів. Її розв'язання знаходиться в площині забезпечення раціонального розподілу ренти між власниками природних ресурсів та їх користувачами, який водночас створював би стимули для здійснення певної економічної діяльності та забезпечував справедливий перерозподіл ренти в межах економічної системи. Ці завдання, розв'язання яких спрямовано, зрештою, на забезпечення трансформації природно-ресурсної ренти в

інвестиційні ресурси держави та її поступове перетворення на потужний чинник еколого-економічного зростання, може бути реалізоване в системі бюджетно-податкового регулювання. Означене зумовлює актуальність досліджень, спрямованих на розкриття соціально-економічної природи ренти та інструментів її вилучення й підвищення на цій основі їх значення в системі важелів державного регулювання економіки.

Питання розподілу сформованої у результаті господарської діяльності суб'єктів господарювання ренти досліджували А. Б. Горстко, А. А. Жигір, С. В. Майстро, В. Н. Писаренко, А. В. Раков, Є. Сокур, В. М. Трегобчук, М. Хвесик, А. В. Чупіс тощо. Додаткового дослідження потребує інформаційно-облікове забезпечення розподілу природної ренти відповідно до положень концепції стійкого розвитку.

Метою дослідження є характеристика інформаційного забезпечення розподілу природної ренти на мікроекономічному рівні відповідно до положень концепції стійкого розвитку.

Основними завданнями дослідження є: охарактеризувати сутність ренти та рентних платежів з позиції бухгалтерського обліку; окреслити функції рентних платежів відповідно до положень концепції стійкого розвитку; сформулювати основні напрями розподілу ренти на мікроекономічному рівні.

Сутність рентних платежів полягає у вилученні частини наддоходу. Таке призначення мають рентні платежі у всьому світі і стягуються з суми ренти (наддохід підприємства, сформований унаслідок використання рентоутворюючих факторів [3, 4]).

В Україні до платежів, які є видом розподілу ренти підприємства, і справляються в місцеві або загальнодержавні бюджети є рентна плата, плата за землю, екологічний податок, плата за користування надрами, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, плата за використання інших природних ресурсів. Їх можна віднести до рентних платежів.

Рентні платежі виконують такі функції:

1) регулююча (економічна) – розмір рентного платежу диференціюється залежно від виду ренти (абсолютна, диференційна I чи II), що спрямовано на вирівнювання рівня

рентабельності підприємств, які функціонують в різних природних умовах. Розмір рентної плати використовується і як інструмент рівномірного розподілу навантаження на природні ресурси, стимулюючи видобуток ресурсів із виснажених і малих родовищ;

2) екологічна – спрямована на стимулювання раціонального використання, забезпечення охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу, як рентоутворюючого фактору (для невідновлюваних природних ресурсів доцільним є застосування спеціальних інструментів при оподаткуванні доходу від їх видобутку; розмір ставки за використання відновлюваних природних ресурсів повинен бути достатньо високим для стимулювання раціонального використання, охорони та відтворення таких ресурсів, враховуючи їх обмеженість). Виконання функції можливе за рахунок спрямування надходжень від сплати за користування природними ресурсами до спеціальних фондів загальнодержавного та насамперед, місцевих бюджетів, що сприятиме ефективному фінансуванню природоохоронних заходів;

3) соціальна – розподіл доходів від використання рентоутворюючих факторів між всіма членами суспільства (ст. 13 Конституції України [2] встановлено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу, що вимагає особливого підходу до користування такими об'єктами).

Отже, рентні платежі є інструментом реалізації всіх трьох складових концепції сталого розвитку: економічної, екологічної та соціальної.

З позиції сталого використання природних ресурсів важливою є екологічна функція рентних платежів. На сьогодні в Україні природокористування є платним, що спрямовано на накопичення засобів для фінансування природоохоронних заходів та відновлення запасів природних ресурсів.

Отримана підприємством рента є об'єктом розподілу. Розподіл ренти відбувається у два етапи:

1) учасниками розподілу є держава й підприємство, внаслідок розподілу кожний з учасників одержує свою частину доходу;

2) розподіл і використання ренти, що залишилась у розпорядженні підприємств після здійснення платежів до бюджету.

Форми вилучення частини природної ренти державою, які застосовуються в Україні, наведено у табл. 1.

Отже, частина абсолютної ренти вилучається за допомогою ліцензій (дозволів) на використання природних ресурсів і плати за використання природних ресурсів. Диференційна рента розподіляється шляхом застосування рентної плати та екологічного податку.

Розподіл ренти, що залишилась у підприємстві, є процесом формування напрямів її майбутнього використання відповідно до мети й завдань розвитку такого підприємства. У підприємствах найбільш перспективними є такі напрями використання ренти:

1. Економічне спрямування:

а) фонд інвестування підприємства (фінансування витрат на науково-дослідні роботи, розробку й освоєння нових видів продукції й технологій, модернізацію обладнання, реконструкцію й модернізацію виробництва, придбання і створення нематеріальних активів, поповнення оборотного капіталу);

Таблиця 1

Форми вилучення частини природної ренти державою

№ з/п	Вид природної ренти	Форма вилучення частини природної ренти державою
1	Абсолютна	Ліцензії (дозволи) на використання природних ресурсів
		Плата за використання природних ресурсів
2	Диференційна	Рентна плата
		Екологічний податок

б) фонд фінансування витрат, пов'язаних із соціальними потребами (витрати на експлуатацію соціально-побутових об'єктів, що є на балансі підприємства), будівництвом об'єктів невикористаного призначення, проведенням оздоровчих та інших заходів;

с) формування резерву для виплати дивідендів (характерно для ПрАТ). Дивідендна політика товариства – серйозний важіль підвищення ефективності його діяльності;

д) фінансовий резерв, що формується в обсягах, рекомендованих чинним законодавством;

Соціальне спрямування:

а) фонд стимулювання персоналу підприємства (матеріальне заохочення працівників: виплата одноразових премій за виконання важливих виробничих завдань, надання одноразових матеріальних допомог, преміювання за створення, освоєння і впровадження нової техніки тощо);

Екологічне спрямування:

а) фонд охорони навколишнього природного середовища;

б) фонд відновлення природних ресурсів.

Залежно від видів рентоутворюючих ресурсів є ряд особливостей розподілу ренти, сформованої ними.

Так, відповідно до конституції України, водні ресурси належать українському народу, тому одним із напрямів розподілу та використання водної ренти має бути охорона водних ресурсів від антропогенного забруднення та знищення. Ці витрати повинні бути розподілені між суб'єктом, який отримує водну ренту, та державним бюджетом, до якого надходять платежі за водокористування.

Реінвестована водна рента буде приносити значний економічний ефект за умови фінансування інноваційних проектів щодо забезпечення водокористування, яке б відповідало положенням концепції сталого розвитку. Інноваційні проекти мають бути спрямовані на забезпечення екологічності виробленої продукції та наданих послуг, що потенційно сприятиме зростанню доходів підприємства та формуванню його позитивного соціального іміджу.

На рівні країни підтримання екологічного стану водних об'єктів регулюється нормативними актами. Підписавши Угоду про асо-

ціацію з Європейським Союзом, Україна зобов'язується виконати низку директив, пов'язаних зі сферою водокористування. Ці директиви спрямовані на прискорення процесів підвищення якості питної води, ефективності очистки міських стічних вод, упередження забруднення водних об'єктів нітратами із сільськогосподарських джерел.

Європейський Союз надає тривалий період Україні для забезпечення імплементації водних директив. Йдеться про документальну, а також частково реальну імплементацію (ухвалення законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, формування систем моніторингу за впровадженням європейських стандартів водокористування, консультативне забезпечення суб'єктів державного, комунального та корпоративного секторів водокористування щодо переорієнтації діяльності у зв'язку з необхідністю дотримання вимог, викладених у директивах) [6]. Для фінансування зазначених заходів може бути використана частина водної ренти, вилучена державою як плата за користування водними ресурсами.

У зв'язку з тим, що надра й території видобування корисних копалин знаходяться у власності народу країни [1], а видобуток корисних копалин здійснює підприємець, то й отримана гірничая рента повинна бути розподілена між двома суб'єктами: державою та підприємством-надрокористувачем.

У різних країнах існують різні механізми розподілу гірничої ренти між державою та надрокористувачами. Способом перерозподілу ренти в Україні є система надання спеціальних дозволів на надрокористування [5], через які частина створеної гірничої ренти надходить від надрокористувачів до держави.

Інструменти вилучення гірничої ренти, які застосовуються в Україні, можна розділити на такі, що дають змогу виділяти її абсолютну та диференційну складові. Абсолютна рента вилучається за допомогою ліцензій (дозволів), плати за надра, збору за геологорозвідувальні роботи. Диференційна рента справляється шляхом застосування спеціальних рентних платежів (за видобуток нафти, природного газу та газового конденсату). Крім того, видобувні підприємства сплачують в обов'язковому порядку

решту податків (зборів, обов'язкових платежів), сукупність яких утворює систему оподаткування. В окремих випадках передбачається вилучення частини ренти в рамках укладених угод про розподіл продукції.

Таким чином, система вилучення державою частини гірничої ренти в Україні в сучасному вигляді складається із трьох взаємопов'язаних елементів. Угоди про розподіл продукції при цьому розглядаються як окремий механізм, який повністю або частково може замінювати систему вилучення ренти на основі комбінації податків і спеціальних зборів.

Діючий механізм є достатньо обґрунтованим, хоча й вимагає певного перегляду з позиції відсотку ренти, який має бути переданий підприємством державі.

Аналіз стану рентних відносин в системі лісоресурсних господарських відносин в Україні свідчить про недосконалість механізмів вилучення й перерозподілу лісової ренти, спрямування ренти на забезпечення комплексного розвитку лісоресурсних комплексів. Низький рівень доходів від диференційної лісової ренти I обумовлений, з одного боку, недосконалістю відносин власності на землі лісового фонду, лісові ресурси і виробничі структури, а з іншого – неповним урахуванням лісоресурсної специфіки платежів за лісові ресурси й жорсткою регульованою податковою політикою. За існуючих умов господарювання навіть доходи, отримувані внаслідок диференційної лісової ренти II, використовуються неефективно, недостатньо спрямовуються на подальше поліпшення лісоресурсних комплексів.

Основними недоліками сучасного стану рентних відносин щодо забезпечення розвитку лісоресурсних комплексів є:

- незначна частка сформованої лісової ренти направляється на відновлення та охорону лісових ресурсів;
- недосконала система обліку й інвентаризації джерел ренти (лісоземельних, лісових ресурсів, ресурсів побічного лісокористування й несировинного походження, розміщення лісів і лісових підприємств, форм їх організації тощо), яка не дозволяє повністю та якісно оцінити рентну лісоресурсну базу;

- неповне використання джерел лісової ренти й низький рівень її залучення до поліпшення системи виробництва галузевих структур комплексу.

Таким чином, у перспективі розвиток рентних лісоресурсних відносин пов'язаний з подальшим упровадженням ефективних ринкових методів ціноутворення, розширенням біржової торгівлі з сучасними ринково орієнтованими формами, лібералізацією економіки та одночасно з формуванням механізмів дієвої підтримки лісоресурсного комплексу.

Отже, дослідивши інформацію щодо розподілу й використання ренти як наддоходу на мікроекономічному рівні, встановлено, що існує значна кількість напрямів використання ренти й вибір підприємства залежить від сфери його діяльності, галузі економіки, форми власності, розвитку ринкових відносин, фінансово-господарської діяльності підприємства тощо. У процесі розподілу ренти держава через порядок надання податкових пільг стимулює спрямування ренти на капітальні вкладення виробничого й невиробничого характеру, на благодійні цілі, фінансування природоохоронних заходів, витрат на утримання об'єктів й установ невиробничої сфери тощо.

Список використаних джерел

1. Кодекс України «Про надра» від 27.07.1994 р. № 133/94-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 12.03.2017 р.).
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.04.2017 р.).
3. Осадча Т. С. Класифікація ренти в бухгалтерському обліку // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. 2016. № 12. URL: <http://global-national.in.ua/issue-12-2016>.
4. Осадча Т. С. Сутність природної ренти як об'єкта бухгалтерського обліку // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Серія: Економічні науки. — 2016. — № 4 (78). — С. 85–92.
5. Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615-2011-%D0%BF> (дата звернення 25.03.2017 р.).
6. Хвесик М. Успішна модернізація водогосподарського комплексу можлива на основі диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення // Економіст. 2015. — № 6. — С. 21–28.

IRYNA ZAMULA

Zhytomyr

TETIANA OSADCHA

Herson

VITALY TRAVIN

Zhytomyr

INFORMATION SUPPORT DIVISION NATURAL RENT AT THE MICROECONOMIC LEVEL UNDER THE PROVISIONS CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The current natural rent is subject to reallocation between the state and entity. Given the nature of the use and recovery of natural resources, in accordance with the concept of sustainable development set composition and functions of rent payments, the laws of Ukraine. The peculiarities of collecting rent payments for a number of natural resources. Proposals aimed at achieving an equitable distribution of natural resources between current and future generations through an improved reflection of rent relations.

Keywords: rent, rents natural, sustainable development, the distribution of rents, rent relations, rent payments, microeconomics.

ИРИНА ЗАМУЛА

г. Житомир

ТАТЬЯНА ОСАДЧАЯ

г. Херсон

ВИТАЛИЙ ТРАВИН

г. Житомир

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ПРИРОДНОЙ РЕНТЫ НА МИКРОЭКОНОМИЧЕСКОМ УРОВНЕ В СООТВЕТСТВИИ С ПОЛОЖЕНИЯМИ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Сформированная природная рента подлежит перераспределению между государством и предприятием. Учитывая особенности использования и восстановления природных ресурсов в соответствии с положениями концепции устойчивого развития, установлен состав и функции рентных платежей, предусмотренных законодательством Украины. Определены особенности взимания рентных платежей для ряда природных ресурсов. Предложения направлены на достижение справедливого распределения природных богатств между существующим и будущими поколениями на основе усовершенствованного учетного отображения рентных отношений.

Ключевые слова: рента, природная рента, устойчивое развитие, распределение ренты, рентные отношения, рентные платежи, микроэкономика.

Стаття надійшла до редколегії 04.06.2017